

16. Occupational Outlook Handbook 2010–2011 (Occupational Outlook Handbook (Norton))/ U.S. Department of Labor. - Skyhorse Publishing – 896 p.

Надійшла до редакції 13.04.2015.
Прийнята до публікації 21.04.2015.

Аннотация. *Бондар Т.И. Стратегии реализации в Украине права на высшее образование молодежи с особыми потребностями. В статье на основе анализа отечественного и зарубежного опыта выделены важные направления и стратегии внедрения инклюзивного образования в высших учебных заведениях Украины: организация деятельности центров инклюзивного обучения как структурной единицы вузов, формирования инклюзивной компетентности всех участников учебно-воспитательного процесса, создание системы сопровождения обучения студентов с особыми потребностями.*

Ключевые слова: *лица с особыми образовательными потребностями, инклюзивное образование, инклюзивное компетентность, центр инклюзивного обучения, сопровождение обучения студентов.*

Summary. *Bondar T.I. Strategies that help youth with special needs to realize the right to education in Ukraine. The analysis of Ukrainian and international experience enabled to define important trends and strategies to widely introduce inclusive education in Ukraine higher educational establishments: the organization of inclusive education centers as a university structural unit, ways of developing inclusive competency of all university stakeholders, and organization of student learning support provided to students with special needs. The Higher Education Act of Ukraine 1556-VII emphasized the equal access to education to the youth with special needs. The policy involves the provision of physical access across campus including university classrooms and housing and individual support. The universities in Ukraine are responsible for the provision of accommodations and other services in accordance with the Higher Education Act 1556-VII. The first university in Ukraine that integrated students with disabilities is Open University of Human Development Ukraine. The University cooperates with many American universities that accumulated much experience in the provision of such services. One of the examples of good cooperation practice is the establishment of Center for students with disabilities in Ukrainian universities. Such centers in the USA coordinate the provision of necessary services to students with special needs, teaching students skills and strategies to achieve academic success as well as to fit the workplace with confidence. Since Ukraine needs a model and mechanisms to include students with disabilities in learning environment, learning and sharing experience by home and foreign universities in the provision of the equal access to students with disabilities is of great importance.*

Keywords: *persons with special educational needs, inclusive education, inclusive competency, inclusive education center, support of student learning.*

УДК 377.3

Герасимова І. В., Герасимова Н. Є.

ПРОБЛЕМИ ДІАЛОГУ У ПСИХОЛОГІЇ

У статті розглядаються питання вживання поняття «діалог» у вітчизняній психології. Наводяться результати теоретичного дослідження, яке дозволило виділити основні способи розуміння поняття «діалог» у психологічних дослідженнях спілкування та психологічній практиці: діалог як форма мовленнєвої взаємодії; діалог як спільний розумовий процес; діалог як спільна діяльність співрозмовників з подолання суперечностей між ними; діалог як спілкування на рівні існуючих мотивів діяльності; діалог як спілкування, засноване на особистісному характері відносин; діалог як екзистенціальна подія; зустріч.

Ключові слова: діалог, діалогічний підхід, мовленнєва взаємодія, спілкування.

Постановка проблеми. Поняття діалогу не є новим. Під діалогом розуміється певна форма мови, при якій рівною мірою активні всі її учасники. Психологічний зміст

поняття діалогу набагато глибший. Він виражає певний характер відносин між особистостями, зокрема, відносин спільності, єдності змістовно-психологічного простору в спілкуванні, їх взаємопроникнення в життєве буття один одного [2, с. 54].

Ідея діалогу є однією з найбільш універсальних і перспективних у розвитку соціальної, культурної та морально-духовної дійсності. Принципи й механізми діалогу – це основа соціальних та міжлюдських відносин взаєморозуміння і взаємоповаги, співпраці й взаємодопомоги, співчуття і співпереживання. Виходячи з цього, значення нашого дослідження зумовлене глибоким соціально-культурним й психолого-педагогічним змістом ідеї, принципів і механізмів діалогу, які актуалізують значні потенціали розвитку й формування особистості та відкривають перспективи оптимізації спілкування й гармонізації міжособистісних стосунків. Аналіз існуючих досліджень в сучасній психологічній науці, присвяченій діалогу як вищому рівню спілкування, дозволяє виділити наступні його психологічні детермінанти: активне діалогічне ставлення до співрозмовника; визнання неповторності і унікальності особистості, безумовне її прийняття; безоцінне відношення, прийняття іншого; доброзичливість і довірливість у стосунках партнерів по спілкуванню як вираження любові один до одного; емоційна і особистісна відкритість партнерів один одному; ширість у вираженні почуттів, переживань у спілкуванні з партнером; орієнтація на актуальний стан особистості за принципом «тут і тепер» (М. Хайдеггер); творчий характер активності, яку здійснюють в спілкуванні; свобода від стереотипів минулого, неупередженість поглядів, думок по відношенню до іншої людини [7, с. 52].

Аналіз актуальних досліджень. Фундаментальними засадами дослідження діалогічного підходу є положення таких теоретичних напрямів у психологічній науці, як: теорія діяльності (Л.С. Виготський, О.М. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн, Г.С. Костюк), концепції генетичної та онтологічної психології (Г.С. Костюк Д.Б. Ельконін, В.В. Давидов, С.Д. Максименко, І.П. Маноха, Т.М. Титаренко); теорії спілкування й міжособистісних відносин і взаємодії (О.О. Леонтьєв, О.О. Бодальов, Б.Ф. Ломов, В.М. Мясіщев, І.О. Синиця); концепції розвитку особистості й суб'єктного підходу (О.М. Леонтьєв, Л.І. Божович, С.Д. Максименко, І.Д. Бех, М.Й. Боришевський, В.О. Татенко, А.В. Брушлінський, В.І. Слободчиков, К.О. Абульханова-Славська, В.А.Петровський), теорія вчинку (В.А. Роменець, І.П. Маноха), психологічна герменевтика (А.А. Брудний, Н.В. Чепелева), раціогуманістичний підхід (Г.О. Балл), психологія смислу (Д.О. Леонтьєв, С.Д. Максименко).

Основою формування теоретико-методологічних принципів і настанов діалогічного підходу в психології є також ідеї представників гуманістичної психології й психотерапії (К. Роджерса, А. Маслоу, Р. Мея, В. Сатір), гештальт-терапії (Ф. Перлза, І. Фрома, І. Польстер, М. Польстер, Р. Рєзника), діалогічної психотерапії (М. Бубера, Т.О. Флоренської, Г.О. Ковальова, А.Ф. Копйова, Р. Хікнера, Л. Джейкобс, Т.С. Яценко).

Теоретичний аналіз наукової літератури та психологічної практики свідчить про те, що в сучасній науці є загальне розуміння глибини й масштабності проблем психології діалогу, а також фундаментального значення парадигми діалогу для психологічної науки та практики. Дослідники психології діалогу усвідомлюють гуманітарно-культурний зміст і особистісно-духовну природу діалогу, багатогранність його феноменів і проявів та необхідність міждисциплінарного підходу у вивченні його психологічних і психо-терапевтичних форм і закономірностей [1].

Водночас, сучасні дослідження психології діалогу недостатньо повно і системно розкривають його екзистенційно-онтологічний та інтерсуб'єктно- феноменологічний зміст, науково-концептуальні перспективи і методико-конструктивні потенціали. Недостатнім є також розуміння того, що науково-теоретичне вивчення та практико-

прикладне використання багатоманітних форм і закономірностей психології діалогу потребують розвитку конкретної методології діалогічного підходу в психологічній науці.

Метою статті є з'ясування засад діалогічного підходу в психологічній науці.

Виклад основного матеріалу. Діалог (від грец. *dialogos*) – обмін репліками (у широкому сенсі реплікою вважається і відповідь у вигляді дії, жесту, мовчання) двох і більше людей. Історія розвитку концепції діалогу в психологічній науці та практиці пов'язана із зверненням вітчизняних психологів до робіт М. М. Бахтіна та М. Бубера, які поставили під сумнів постулат самодостатності особистості і показали притаманну людині потребу в діалозі з іншими [1, с. 3].

Існуючі моделі розуміння взаємодії (у контексті спілкування і спільної діяльності) дають підстави виокремити три підходи до проблеми природи взаємодії. Перший полягає в побудові схем взаємодії (і спільної діяльності), виходячи з ідеї структури індивідуальної діяльності і зведенні взаємодії до тієї чи іншої суми індивідуальних діяльностей. Логіка цього підходу відповідає уявленню про «спільно-індивідуальну діяльність» (за Л. Уманським), лінійно-передавальну модель комунікації (Н. Казаринової та ін.), «об'єктну» парадигму розуміння психологічного впливу (за Г. Ковальовим), нарешті, логіку першого етапу соціально-психологічних досліджень спільної діяльності і впливу спільної діяльності на міжособистісне спілкування (дослідження соціальних психологів під керівництвом Г. Андреевої).

Другий підхід до вирішення проблеми взаємодії полягає в постулюванні й конституюванні первинності соціальної макроструктури спільної діяльності, цілісна архітектоніка якої задає особливості процесів взаємодії й індивідуальних діяльностей як внутрішніх мікроструктур спільної діяльності. Логіка другого підходу лежить в основі уявлень про «спільно-послідовну діяльність» (за Л. Уманським), інтерактивно-циклічну модель комунікації (за Н. Казариновою), «суб'єктну» парадигму психологічного впливу (за Г. Ковальовим), теорію діяльнісного опосередкування міжособистісних стосунків у групі та колективі (А. Петровського та ін.), зміст другого етапу соціально-психологічних досліджень взаємовпливу спілкування і спільної діяльності (Г. Андреева та ін.), нарешті, про соціально-колективну макроструктуру спільної діяльності (в єдності її цільового й предметного компонентів) як «одиницю» психологічного аналізу спільної діяльності (А. Журавльов). Третій підхід до вирішення проблеми взаємодії полягає в розвитку внутрішньо-сутнісного, інтерсуб'єктно-інтерперсонального, недиз'юнктивно-процесуального розуміння природи міжлюдської взаємодії. Логіка цього підходу (певним чином) відповідає уявленням про «спільно-взаємодіючу діяльність» (за Л. Уманським), транзакційну модель комунікації (за Н. Казариновою), «інтерсуб'єктну» парадигму психологічних впливів-взаємодій (за Г. Ковальовим), «мета атрибутивну» підструктуру особистості (за В. Петровським).

Проте, найглибші потенціали такий підхід до проблем міжлюдської взаємодії розкриває в контексті уявлень сучасної філософії діалогу (М. Бахтіна, М. Бубера, В. Біблера, С. Франка та ін.) й психології діалогу (Т. Флоренська, Г. Ковальов, А. Копйов, А. Орлов, Г. Дьяконов та ін.) Вихідна ідея діалогічного підходу полягає в тому, що, говорячи словами М. Бубера, «в початку усього – відносини» і ці відносини розуміються як діалогічні [4, с. 8]. В діалозі виділяються полярні стани «Я-Ти» і «Я-Воно», що розглядаються як первинні установки людського буття, завдяки яким воно звернене до самої людини та інших людей. «Я-Ти» стан розуміється як установка природного зв'язку, а «Я-Воно» – це стан природної окремішності.

Здорове існування людини є ритмічним чергуванням цих протилежних станів буття. Напруга між зв'язком та відокремленістю є фундаментальним і суттєвим моментом концепції діалогу. Для кожного його учасника інша людина є ціллю й

цінністю, а не засобом або умовою його власного буття. «Я-Ти» відносини будуються на глибокому переживанні («іншості») – унікальності й цілісності – партнера по діалогу. Це переживання взаємне, воно повертається до іншої людини, внаслідок чого створюється загальний досвід спільного буття («співбуття»). Досвід «співбуття» є досвідом «зустрічі» як унікального процесу взаємодії та саморозкриття учасників діалогу. Хронотопом «зустрічі» є простір «Я – Ти – Тут – Тепер», у якому розгортаються зміни сприймання себе, іншої людини й світу (зокрема, змінюються відчуття простору й часу, емоції, смисли, цінності, тілесні відчуття). «Я–Воно» стан пов'язаний з цільовою спрямованістю, а тому інша людина стає (більш чи менш) засобом досягнення цілей і відчуває відносини об'єктивації, використання.

Фокусування на меті перетворює іншу людину на побічний, вторинний продукт; фокусування на завданні, а не на відносинах, на думку М. Бубера, перетворює іншу людину на тло, а фігурою стає завдання, мета. Сучасні американські дослідники – Р. Хікнер, Л. Джейкобс, М. Фрідман – відрізняють «Я–Ти» установку як діалогічний прояв від «Я–Ти» моменту як найповнішого та глибинного здійснення діалогу, який становить єдність «Я–Ти» і «Я–Воно» моментів, що чергуються.

Слід відзначити, що діалог є багатопланово парадоксальним явищем; один із проявів цієї парадоксальності полягає в тому, що «Я–Ти» момент не можна розуміти як певну ідеальну, високу мету, якої слід досягати в діалозі. Як тільки я роблю «Я–Ти» момент метою, то – парадоксально! – я починаю перетворювати можливості «Я–Ти» моментів на реальність моментів «Я–Воно». Досягнення «Я–Ти» моменту не можна ставити безпосередньою метою взаємодії (тобто метою в прямому розумінні слова), але можна – опосередковано – підготувати певний «грунт» для того, щоб це могло здійснюватися.

Невипадковим видається проникнення поняття «діалог» в консультативну психологію, де він пов'язаний з одним суттєвим моментом – спілкування клієнта і консультанта, початком визначення ролі значення діалогу, в результаті чого з'явилися нові самобутні підходи в психологічному консультуванні. Постійною спокусою для психолога й терапевта є розтин досвіду досліджуваного або клієнта на різні психологічні компоненти і фактори та їх відповідна діагностика й подальше опрацювання, яке, звичайно, завжди є локальним. Однак діалогічне уявлення про цілісність особистості та її численні екзистенційні прояви не тільки не виключає, але й обов'язково передбачає виокремлення «незрито-неподільних» компонентів, які створюють органічно-холістичну, поліфонічно-процесуальну цілісність [6].

Перший рівень діалогу пов'язаний переважно з співчутливим вислуховуванням співрозмовника. Доброчинні наслідки такого вислуховування знайомі нам із повсякденного досвіду, коли «людина виговорилася». Таке трактування має місце, але не пояснює суті справи. Характерною відзнакою в цій ситуації є перехід від негативних, деструктивних емоційних станів клієнта у позитивні і конструктивні. Але якщо клієнт «виговорившись», залишається при своїх аморальних, деструктивних установках, його емоційний негативний стан не переходить в радісний і натхнений. Це свідчить про вирішальну роль зміни внутрішньої установки клієнта в напрямку духовно-моральних цінностей, примирення його зі своєю совістю як голосу духовного Я. Цьому сприяє об'єктивація в слові і діалогічна установка психолога на сприйняття його індивідуального сенсу.

Другий рівень діалогу характеризується перетворенням душевного стану клієнта в процесі свідомого розв'язання життєвої проблеми, її осмислення. Уважне співчутливе вислуховування консультанта є тут лише частковою умовою, головним же стає переосмислення клієнтом своїх життєвих труднощів і готовність до зміни себе і своїх взаємин. Консультант активний в діалозі, він розмовляє, задає питання, що сприяють

виявленню сутності конфлікту. Клієнт нерідко сам приходиться до усвідомлення сенсу життєвої проблеми, але це не обов'язково.

У діалозі виникають і такі типові ситуації, коли консультант висловлює своє припущення, а у відповідь чує не просто згоду, а радісне здивування: «Я і сам так думав», «Так, це саме так!», «Ви просто читаете мої думки» і т.п. Ця радість співтворчості та вирішення проблеми обопільна. У клієнта почуття радості виникає всупереч тому, що об'єктивна ситуація нерідко не тільки не полегшується, але і вимагає великих зусиль та пов'язана з труднощами і стражданнями для нього. Це ознака духовного пробудження людини. Психолог, не будучи «телепатом» або «екстрасенсом», почув у висловлюваннях людини внутрішній діалог і встав на позицію її духовного Я; зумів окреслити ситуацію мовою співрозмовника, пробудивши і зазначивши його власне духовне знання.

Третій рівень діалогу-катарсис особистості. Це найбільш повна і глибока зміна свідомості людини завдяки зустрічі зі своїм витісненим раніше духовним Я [5].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Психологічне вивчення діалогу має важливе значення для вивчення низки прикладних проблем психології, оскільки дозволяє розкрити нові, духовно-екзистенційні виміри відомих і актуальних феноменів прикладної психології. Перспективи подальшого розвитку й використання діалогічного підходу в психології пов'язані з такими основними напрямками дослідження: теоретичне дослідження структурно-функціональних особливостей діалогу та його форм і проявів з позицій інтерсуб'єктного, екзистенційно-онтологічного підходу; розвиток уявлень про принципи й особливості інтерсуб'єктно-діалогічних методів психологічного дослідження, подальше вивчення і обґрунтування надійності і валідності діалогічних методів дослідження; емпіричне вивчення численних явищ феноменології діалогу та аналіз їхньої природи шляхом співставлення з багатьма іншими духовно-особистісними феноменами; розвиток діалогічного підходу в практичній психології, вивчення і розробка інтерсуб'єктно-діалогічних методів і технологій психокорекції та психотерапії.

Список використаних джерел

1. Айламазьян А.М. Метод беседы в психологии / А.М. Айламазьян. – М. : Смысл, 1999. – 222 с.
2. Андрієнко К. Л. Соціальна психологія / К.Л. Андрієнко. – М. : Просвещение, 1993. – 54 с.
3. Бодалев А.А. Психология общения / А.А. Бодалев. – М. : МОДЭК, 2002. – 320 с.
4. Братченко С.Л. Межличностный диалог и его основные атрибуты / С.Л. Братченко // Психология с человеческим лицом: гуманистическая перспектива в постсоветской психологии. – М., 1997. – С. 201–222.
5. Гришина Н.В. Психология конфликта / Н.В. Гришина. – СПб. : Питер, 2005. – 464 с.
6. Копьев А.Ф. Взаимоотношение «Я» – «Другой» и его значение для практической психологии. К интегративной концепции психологической помощи / А.Ф. Копьев // Московский психотерапевтический журнал. – 1999. – № 2. – С. 48–60.
7. Рогова Г.В. Методика навчання іноземних мов у середній школі / Г.В. Рогова. – М. : Просвещение, 1991. – 52 с.
8. Хараш А.У. Восприятие человека как воздействие на его поведение (к разработке интерсубъективного подхода в исследованиях познания людьми друг друга) / А.У. Хараш // Психология межличностного познания. – М. : Педагогика, 1981. – С. 25–42.

References

1. Aylamaz'yan A. M. Metod besedy v psykholohyy / A. M. Aylamaz'yan. – M. : Smysl, 1999. – 222 s.
2. Andriyenko K. L. Sotsial'na psykholohiya / K. L. Andriyenko. – M. : Prosveshchentye, 1993 – 54 s.
3. Bodalev A. A. Psykholohyya obshchennyu / A. A. Bodalev. – M. : MODЭК, 2002. – 320 s.
4. Bratchenko S. L. Mezhllychnostnyy dyaloh y eho osnovnyye atrybuty / S. L. Bratchenko // Psykholohyya s chelovecheskym lytsom: humanystycheskaya perspektyva v post-sovet-skooy psykholohyy. – M., 1997. – S. 201–222.
5. Hryshyna N. V. Psykholohyya konflykta / N. V. Hryshyna. – SPb. : Pyter, 2005 – 464 s.

6. Коп'єв А.Ф. Vzaymootnosheniye «Ya» – «Druhoj» y eho znachenye dlya prakticheskoj psyhologohyy. K yntehraturnoy kontseptsyy psyhologicheskoy pomoshchy / A.F. Kop'ev // Moskovskyy psyhoterapevtichesky zhurnal. – 1999. – # 2. – С. 48–60.
7. Rohova N.V. Metodyka navchannya inozemnykh mov u seredniy shkoli / N.V. Rohova. – M.: Prosveshchenye, 1991. – 52 s.
8. Kharash A.U. Vospryyatyе cheloveka kak vozdeystviye na eho povedeniye (k razrabotke yntersub'yektivnoho podkhoda v yssledovaniyakh poznaniya lyud'my druh druha) / A.U. Kharash // Psyhologohyya mezhl'ychnostnoho poznaniya. – M.: Pedagoghyya, 1981. – S. 25–42.

Надійшла до редакції 10.04.2015.
Прийнята до публікації 21.04.2015.

Аннотация. Герасимова И. В., Герасимова Н. Е. *Проблемы диалога в психологии.* В статье рассматриваются вопросы применения понятия «диалог» в отечественной психологии. Приводятся результаты теоретического исследования, которое позволило выделить основные способы понимания понятия «диалог» в психологических исследованиях общения и психологической практике: диалог как форма речевого взаимодействия; диалог как общий мыслительный процесс; диалог как совместная деятельность собеседников по преодолению противоречий между ними; диалог как общение на уровне существующих мотивов деятельности; диалог как общение, основанное на личностном характере отношений; диалог как экзистенциальное событие; встреча.

Ключевые слова: диалог, диалогический подход, речевая взаимодействие, общение.

Summary. Gerasimova I.V., Gerasimova N.E. *Problems dialogue in psychology.* The article deals with the use of the term «dialogue» in the national psychology. The results of theoretical research that helps to make the basic ways of understanding the concept of «dialogue» in psychological research communication and psychological practice: dialogue as a form of verbal interaction; dialogue as a common thought process; dialogue as a joint activity with interlocutors overcome the contradictions between them; dialogue as a communication at the level of the existing motives; dialogue as a communication based on the personal character of relations; dialogue as an existential event; meeting. Psychological study of dialogue is essential to study a number of applied problems of psychology as reveal new spiritual and existential dimensions of well-known and important phenomena in applied psychology. Psychological study of dialogue is essential to the study of a number of applied problems of psychology as reveal new spiritual and existential dimensions of well-known and important phenomena in applied psychology. Prospects for further development and use of dialogic approach in psychology related to the following areas of research: theoretical study of structural and functional characteristics of dialogue and its forms and manifestations from the position intersub'yektno, existential-ontological approach; development of ideas about the principles and features intersub'yektno-dialogical methods of psychological research, further study and justification of the reliability and validity of dialogical research methods; Empirical study of numerous phenomena of phenomenology dialogue and analysis of their substance by comparison with many other spiritual and personal phenomena; development dialogical approach in practical psychology, learning and development intersub'yektno-dialogical methods and technologies of correction and psychotherapy.

Keywords: dialogue, dialogical approach, speech interaction, communication.

УДК 930.001 : 378

Голубничя Л.О.

ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

У статті розглянуто основні поняття термінологічного апарату педагогічної історіографії, як нової спеціальної історико-педагогічної дисципліни, що знаходиться на стадії формування. З'ясовано та проаналізовано підходи вчених-істориків до визначення терміну «історіографія», представлено визначення поняття «педагогічна історіографія».